

Problemy rozwoju ośrodków (po)przemysłowych na przykładzie miasta Trzebinia

Development problems of (post)industrial centers. The case of the Trzebinia city

Mgr inż. Zuzanna Łacny^{*)}

Treść: Miasta, które przez wiele lat, a nawet wieków pełniły funkcję ośrodków przemysłowych, a wskutek zmian gospodarczych czy wyczerpania surowców doszło do zamknięcia najważniejszych zakładów na ich terenie, borykają się z problemem zmiany swojego dotychczasowego wizerunku i utraty przemysłowej tożsamości. W artykule, na przykładzie (po)przemysłowego miasta Trzebinia, przedstawiono problemy powstałe w sferze społecznej, będące skutkiem takich zmian jak rosnące bezrobocie czy brak perspektyw na dalszy rozwój miasta, które prowadzą, do jego „uśpienia”. Analizując opinie mieszkańców zebrane za pomocą ankiet internetowych, zaproponowano działania mające na celu poprawę obecnej sytuacji i ożywienie miasta Trzebinia. Rozwiązaniem dla takich miast może być próba przywrócenia dawnej tożsamości poprzez zachowywanie i promowanie dziedzictwa przemysłowego oraz podkreślanie walorów historycznych.

Abstract: Cities, which for many years, even centuries, have been functioning as industrial centers, as a result of economic changes and an exhaustion of raw materials resources, face the problems of changing its existing image and the loss of the industrial identity. In this paper, based on a (post)industrial city of Trzebinia, the problems in social sphere such as increasing unemployment and a lack of development opportunities which leads to stagnation, are being taken under consideration. By analyzing the surveys conducted among residents, the author suggests actions which could improve the current situation and lead to the revival of the city of Trzebinia. One of the solutions for such places might be a promotion of an industrial heritage and history in order to recover the lost identity.

Słowa kluczowe:

Trzebinia, dziedzictwo przemysłowe, tożsamość miasta, rewitalizacja

Key words:

Trzebinia, industrial heritage, city identity, revitalization

1. Wprowadzenie

Celem rozważań zawartych w artykule jest analiza problemów jakie napotykają ośrodki (po)przemysłowe, na przykładzie miasta i gminy Trzebinia. Rozwój, a następnie gwałtowny upadek przemysłu w tym ośrodku, spowodował trwałe zmiany społeczno-gospodarcze, z których skutkami wciąż borykają się władze oraz mieszkańcy. Zatem za cel postawiono także zaproponowanie rozwiązań, które przyczynią się do poprawy tej sytuacji. Autorka zwraca szczególną uwagę na istotność czynnika społecznego w procesie rewitalizacji, badając za pomocą ankiety stosunek mieszkańców związanych z trzebińskim przemysłem do ochrony i kultywowania dziedzictwa przemysłowego.

Problem oddziaływań trzebińskich zakładów przemysłowych i kopalni na środowisko podejmowali w publikacjach m.in. A. Bellok (1996), A. Bellok i in. (1997), A. Suder, S. Cabała (2004), P. Mundala i in. (2005), A. Petryk, D. Bedla (2010), M. Woch i in. (2013). Zanieczyszczenie środowiska jest jednak tylko jednym z negatywnych skutków funkcjonowania przemysłu na otoczenie.

Temat problemów z jakimi mierzą się miasta po upadku przemysłu szeroko podjął K. Gasidło (1998), wyodrębniając

trzy główne problematyczne sfery związane z przekształcaniem terenów poprzemysłowych:

- społeczną (w tym m.in. ekonomiczną, kulturową),
- przyrodniczą,
- techniczną.

Rozważania skupiają się jednak przede wszystkim na dwóch aspektach – przyrodniczym i technicznym. Czynniki społeczne poświęca się mniej uwagi. Autorka proponuje działania naprawcze, mające jednak zastosowanie przede wszystkim na etapie likwidacji zakładów przemysłowych, a nie w późniejszym okresie rozwoju miasta. Gasidło (1998) trafnie zauważa, że zwykle trudności z ponownym zagospodarowaniem terenów poprzemysłowych pojawiają się, gdy jest już zbyt późno na podjęcie działań zapobiegających powstaniu pustych, niepotrzebnych przestrzeni, niegdyś tętniących życiem i będących powodem do dumy pracowników i mieszkańców. Według D. Rynio (2012), małe miasta powinny rozszerzać zakres swoich funkcji i doskonalić je, jeszcze w okresie rozwoju przemysłu, tak aby w przyszłości móc dostosować się do zmian i pozostać elastycznym. Skutkuje to utrzymaniem lub wzmocnieniem funkcji przemysłowej przy jednoczesnym rozszerzeniu oferty miasta. Oferta ta może być także budowana na bazie dziedzictwa przemysłowego. Przykłady skoordynowanych rozwiązań w tym zakresie odnajdujemy w europejskich regionach górniczych: Zagłębiu Ruhry, Nord-Pas de Calais czy regionach hiszpańskich (Ostręga 2013).

^{*)} Akademia Górniczo Hutnicza, Kraków

W literaturze przedmiotu temat przekształceń przetrzynnych miast przemysłowych wydaje się być poruszany częściej (Gasidło 1998, 2008, Domański 2003, Słodczyk 2004, Ciechowski 2014), niż zmian zachodzących w sferze społecznej (Nowak 2012, Karwińska 2012, Warczeńska 2012). Przemysł znacząco wpływa także na kształtowanie się wizerunku miasta i zmiany jakie w tym wizerunku zachodzą, a tym samym powoduje istotne zmiany w sferze społecznej i sposobie postrzegania miasta przez jego mieszkańców i przyjezdnych. W planowaniu ponownego zagospodarowania miasta wymagane jest więc zaangażowanie społeczności lokalnej, która otrzymuje tym samym możliwość aktywnego kształtowania swojego środowiska życia (Muszyńska-Jeleszyńska 2015).

Przykład Trzebinia, omówiony w tym artykule, pokazuje, że działań zapobiegawczych i przygotowujących do zmiany funkcji miasta zabrakło w fazie funkcjonowania i likwidacji miejscowych zakładów przemysłowych, a obecnie na takie działania jest już zbyt późno. Należy więc poszukiwać rozwiązań, które są w stanie poprawić sytuację społeczno-gospodarczą współcześnie, kiedy okres prężnego funkcjonowania przemysłu już minął, a wykorzystywanie materialnego i niematerialnego dorobku tej branży nie było podstawą dla dalszego rozwoju, ani zachowania pamięci o tym, co było dumą mieszkańców.

2. Metodyka

Rozważania ujęte w artykule stanowią studium przypadku (po)przemysłowego miasta i gminy Trzebinia. Dzięki analizie tła historycznego oraz zmian zachodzących w gospodarce i społeczeństwie wraz z rozwojem i upadkiem przemysłu, sformułowane zostały wnioski mogące stać się wskazówką dla ośrodków, w których przemysł nadal funkcjonuje i jest determinantą ich rozwoju. Zdefiniowanie najistotniejszych problemów miasta, będących skutkiem działalności przemysłowej, w tym górniczej, posłużyło do opracowania propozycji działań naprawczych. Studium przypadku pozwoliło na wskazanie przyczyn, które wpłynęły na obecną sytuację społeczno-gospodarczą w Trzebinii i sformułowanie wniosków.

Jedną z najpopularniejszych metod stosowanych w badaniach społecznych, jest ankieta. Mimo sporów nad wartością naukową tej metody, jest ona jednym z najbardziej przystępnych sposobów na zebranie opinii od wybranej grupy respondentów i umożliwia statystyczne zestawienie otrzymanych wyników (Pieter 1967). Na potrzeby badań

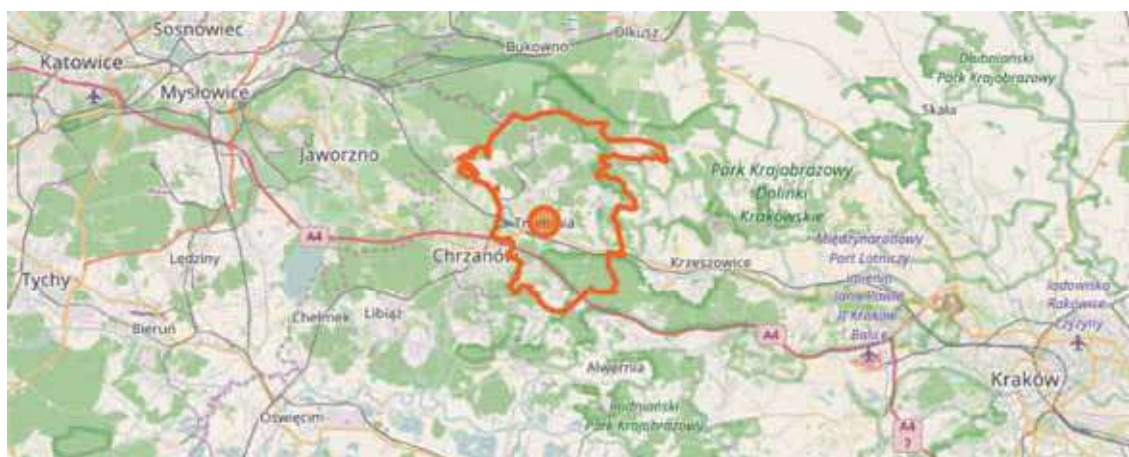
zastosowano ankietę przeprowadzaną za pomocą formularza internetowego, posiadającą swoje zalety i wady. Jej atutem jest możliwość zebrania dużej ilości odpowiedzi w krótkim czasie oraz, w przypadku pytań otwartych, szczerą wypowiedzi. Poczucie anonimowości sprawia, że respondenci nie obawiają się poruszania niewygodnych kwestii. Przy analizowaniu odpowiedzi udzielonych w ankiecie okazało się, że pytania otwarte były niekiedy cenniejszym źródłem informacji, aniżeli pytania zamknięte. Zasadniczą wadą ankiet internetowych jest jednak brak całkowitej kontroli nad grupą badanych. Omawiana ankieta została rozpowszechniona poprzez domenę kwksiersza.pl, dzięki czemu można spodziewać się, że respondenci biorący udział w ankiecie są osobami związanymi z kopalnią lub zainteresowanymi działalnością górniczą w Trzebinii. Nieliczni ankietowani (7,6%) nie mieli powiązania z przemysłem w rejonie, tzn. ani członkowie ich rodzin, ani oni sami nie byli pracownikami w żadnym z trzebińskich zakładów. Oprócz interpretacji zebranych wyników, konieczna była również dokładna analiza poszczególnych odpowiedzi. Jeden z wyników należało odrzucić ze względu na wykluczające się wzajemnie odpowiedzi - zaznaczenie przez respondenta swojego wieku jako „poniżej 25 lat”, a zarazem wybór odpowiedzi „Byłem pracownikiem KWK Siersza”, która to swoją działalność kończyła już w latach 90.

Dzięki przestudiowaniu przypadku Trzebinii, ankietom przeprowadzonym wśród mieszkańców regionu, bezpośrednim obserwacjom funkcjonowania miasta oraz spotkaniom, możliwe było nakreślenie problemów w sferze społecznej, które blokują rozwój miasta i zaproponowanie rozwiązań.

3. Trzebinia - wczoraj i dziś

Gmina miejsko-wiejska Trzebinia leży w województwie małopolskim, w powiecie chrzanowskim i należy do tzw. Jaworznicko-Chrzanowskiego Okręgu Przemysłowego. Gmina zajmuje powierzchnię 105,2 km² i liczy 34 214 mieszkańców (w tym miasto - 20 075 mieszkańców) (GUS 2016). Gmina Trzebinia graniczy z województwem śląskim, a odległość do miast wojewódzkich – Krakowa i Katowic – wynosi ok. 35 km (rys. 1).

Miasto swój rozwój zawdzięcza wielowiekowemu funkcjonowaniu przemysłu, który opierał się na odkrytych w tym regionie, jeszcze w XIII w., złożach rud cynku i ołowiu. Działalność górnicza i przetwórcza przyczyniła się do rozrostu miasta, które wkrótce stało się ważnym ośrodkiem

Rys. 1. Lokalizacja miasta i gminy Trzebinia (źródło: OpenStreetMap)

Fig. 1. Location of Trzebinia City and Commune (source: OpenStreetMap)

przemysłowym na mapie Polski. W XIX w. rozpoczęto wydobywanie węgla kamiennego. Powstałe w tym okresie kopalnie – Nowa Izabela i Zbyszek – przekształciły się następnie w kopalnię Siersza, która funkcjonowała do roku 2001. W jej sąsiedztwie powstała również elektrownia o tej samej nazwie, funkcjonująca po dziś dzień.

Działalność wydobywcza napędzała także rozwój innych przemysłów oraz rzemiosła (Kiryk 1994). Z najważniejszych zakładów, które znacząco wpłynęły na rozwój miasta i gminy, a są już zlikwidowane, wymienić należy:

- Zakłady Górnicze „Trzebieńka” – kopalnia rud cynku i ołowiu, działająca w latach 1962–2009. W latach maksymalnej produkcji, przypadającej na lata 90., była to jedna z największych kopalń tych rud na skalę światową (wydobywanie przekraczało 2,3 mln t/rok). „Trzebieńka” była również jednym z największych producentów kruszyw w okolicy. Przyczyną likwidacji było wyczerpanie zasobów rudy. Elementem charakterystycznym dla krajobrazu jest pozostałość po kopalni – składowisko odpadów poflotacyjnych (rys. 2) oraz infrastruktura kopalniana, której niektóre budynki przeznaczone są pod wynajem dla prywatnych przedsiębiorców (Chrzanów 2016);
- KWK „Siersza” – kopalnia węgla kamiennego, powstała w roku 1861, najpierw pod nazwą „Nowa Izabela”, następnie „Artur”, a po przyłączeniu kopalni „Zbyszek” – KWK „Siersza” (Jaros 1972). Ostatnia partia węgla opuściła kopalnię w roku 1999, po czym nastąpiła całkowita likwidacja (rys. 3) (Grolnik 2006). Po kopalni pozostał budynek wieży

Rys. 2. Widok z lotu ptaka na ZG „Trzebieńka”: staw osadowy oraz budynki zakładu (po prawej) (Chrzanów ... 2016)

Fig. 2. Aerial view on ZG Trzebieńka: settling pond and buildings of the plant (Chrzanów ... 2016)

Rys. 3. Wysadzanie budynku Zakładu Przeróbki Mechanicznej KWK „Siersza” (Fot. A. Kabala)

Fig. 3. Demolition of the Mechanical Processing Plant of “Siersza” hard coal mine (Photo: A. Kabala)

- szybowej, nadszybia oraz maszyny wyciągowej Szybu Zbyszek. W łaźni górniczej swoją działalność prowadzi Muzeum Regionalne w Trzebinii, którego opiekunem jest Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Trzebińskiej „COR”;
- Zakłady Metalurgiczne – ich działalność zapoczątkowana została powstaniem huty cynku (rys. 4), która uznawana była za największą w Cesarstwie Austro-Węgierskim. W 1968 przedsiębiorstwu nadano nazwę Zakłady Metalurgiczne „Trzebieńka”. Prowadzono również produkcję srebra (na największą w Polsce skalę) oraz elektrofinaż aluminium. Ostatecznie, problemy ekonomiczne doprowadziły do ogłoszenia upadłości zakładu w roku 1999 (Kot-Niewiadomska 2012). Zespół kubaturowy odlewni aluminium (wraz z kominem przemysłowym) jest wpisany do gminnej ewidencji zabytków, natomiast teren zakładów objęty jest strefą pośredniej ochrony konserwatorskiej w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (Uchwała ... 2010). Większość obiektów została sprzedana prywatnym inwestorom, którzy zaadaptowali je dla funkcji usługowych:

Rys. 4. Budynki dawnej huty Trzebieńka – rok 1931 oraz obecnie (źródło: Muzeum Regionalne w Trzebinii, fot. A. Ostreęga)

Fig. 4. Buildings of the former Trzebieńka zinc smelter – year 1931 and present.

(source: Regional Museum in Trzebieńka, photo: A. Ostreęga)

- Zakłady Konfekcji i Sprzętu Technicznego „Gumownia” – przedsiębiorstwo rozpoczęło działalność w okresie okupacji, pod nazwą Oberschlesische Gummiwerke GmbH. Produkowano odzież i materiały gumowane na potrzeby niemieckiego wojska, a następnie także dla trzebińian – górników, kolejarzy i mieszkańców. W wyniku restrukturyzacji Zakładów Przemysłowych „Gumownia” w lutym 2001 r. powstała spółka Grevita-Konfex, która 6 lat później ogłosiła upadłość (Kiryk 1994, Monitor ... 2007);
- Zakłady Tłuszczowe – nowoczesna jak na owe czasy fabryka mydeł i tłuszczów jadalnych działalność rozpoczęła

początkiem lat dwudziestych XX w. Produkowano tutaj m.in. pierwsze w Polsce szare mydło – Biały Jeleń. Po licznych zmianach własnościowych, w 1992 roku została przejęta przez brytyjsko-holenderski koncern Unilever, a w 2001 roku ogłosiła upadłość (www.bialyjelen.pl, Domański i in. 2008).

Budynki zakładów, które przetrwały mimo likwidacji przemysłu wykorzystywane są przede wszystkim przez prywatnych przedsiębiorców, prowadzących tam swoją działalność. Dzięki temu pozostają one w stosunkowo dobrej kondycji (budynki byłej „Gumowni” oraz Zakładów Tłuszczowych). Pozostała część niestety jest niezagospodarowana i stopniowo niszczeje (np. elementy infrastruktury ZG „Trzebieńka” czy zakładów Górka). Duża część wartościowych, poprzemysłowych budynków została niestety całkowicie wyburzona (m.in. KWK „Siersza”).

Na terenie Trzebini istnieją również przedsiębiorstwa z długą historią, które działają nadal:

- Elektrownia Siersza - funkcjonująca od roku 1913 w sąsiedztwie nieistniejącej już KWK „Siersza” (wtedy „Artur”). Od 2000 roku wchodzi w skład TAURON Wytwarzanie S.A. w Katowicach ([Tauron 2016](#));
- Zakłady Surowców Ogniotrwałych Górka S.A. – powstałe w 1911 roku na bazie przedsiębiorstwa produkującego cement portlandzki. W miejscu zakładów działają obecnie spółki Górka Cement i Górbet Refractories oraz kilka mniejszych firm ([Kiryk 1994](#), www.gorbet.com.pl);
- Rafineria Trzebinia – jedna z najstarszych rafinerii w Polsce (rozpoczęcie budowy – 1895 rok), w której początkowo produkowano różne gatunki nafty oświetleniowej. Dziś, ze znacznie szerszą ofertą produktów, należy do grupy ORLEN Południe S.A. ([Orlen Południe 2016](#)).

Obecnie, wśród mieszkańców Trzebini, którzy prowadzą własną działalność, największy odsetek stanowią osoby zajmujące się sprzedażą (30%), budownictwem (14%) oraz przemysłem (11%) ([GUS 2016](#)).

4. Wizerunek miasta poprzemysłowego i tożsamość zbiorowa

Przed podjęciem rozważań na temat sytuacji społecznej w jakiej znaleźli się mieszkańcy Trzebini po zamknięciu kopalni i innych zakładów przemysłowych, należy przedstawić definicję wizerunku i tożsamości, które mają znaczący wpływ na zrozumienie mechanizmów rządzących nastrojami społecznymi i postrzeganiem miasta przez osoby z zewnątrz.

Autorki publikacji „Wizerunek miasta: Od koncepcji do wdrożenia” definiują wizerunek jako „zestaw wrażeń i interpretacji powiązanych spontanicznie z określonym bodźcem (fizycznym lub społecznym), który powoduje u ludzi serie skojarzeń z danym miejscem” ([Florek i in. 2009](#)). Natomiast tożsamość zbiorowa (w omawianym przypadku tą zbiorowością są mieszkańcy Trzebini) to „poczucie odmienności grupy, do której należymy, jej szczególnych cech i systemu wartości, jaki wyznaje. To poczucie wzmacnia grupę, przyczynia się do jej trwania w czasie” ([Suchocka, Królikowska 2014](#)).

Wizerunek oraz poczucie tożsamości mogą ulec zmianom pod wpływem różnych czynników. L. Kołakowski (1995) w eseju „O tożsamości zbiorowej” podaje czynniki, które sprzyjają utrwalanu się tożsamości zbiorowej. Są to:

- idea narodowego ducha;
- doświadczenie ciągłości, czyli pamięć historyczna;
- antycypacja, czyli ukierunkowanie w przyszłość;
- cielesna tożsamość, czyli umiejscowienie w przestrzeni;
- świadomość określonego początku.

Prężnie rozwijające się miasto, o wysokiej pozycji wśród ośrodków przemysłowych, dawało mieszkańcom nie tylko zatrudnienie, ale było również powodem do dumy. Górnictwo i przemysł były znakami rozpoznawczymi, wyróżniającymi Trzebinę spośród innych miast w Polsce, ale również na mapie Europy i świata. Zakłady, które tutaj działały, należały do największych, najprężniej działających, a także najbardziej innowacyjnych jak na tamte czasy, a technologie opracowane przez tamtejszą kadrę przyczyniły się do rozwoju przemysłu. Jego upadek pociągnął za sobą nie tylko utratę miejsc pracy, ale także dotychczasowego wizerunku. Miasto utraciło swoją tożsamość i musiało przystosować się do pełnienia nowych funkcji. Działalność górnictwa pozostawiła po sobie również negatywne skutki w postaci znacznej degradacji środowiska naturalnego. Spowodowała ją m.in. emisja gazów i pyłów do atmosfery oraz nieprawidłowe składowanie odpadów, które nie było nigdy uregulowane prawnie, tak jak obecnie.

Analiza wymienionych czynników sprzyjających utrwalanu się tożsamości zbiorowej, prowadzi do wniosku, że w przypadku trzebińskiej społeczności, niektóre z nich zostały w pewien sposób zaburzone, albo że obecnie brakuje dbałości o nie. Przekłada się to na nastroje mieszkańców. Lata 90. przyniosły zmiany, które negatywnie wpłynęły na sytuację ekonomiczną trzebińskich przedsiębiorstw. Zaburzony został składnik tożsamości związany z antycypacją. Utrata miejsc pracy, rosnące bezrobocie, brak perspektyw poprawy sytuacji wywołały wśród mieszkańców uczucie niepewności i obawy o swoją przyszłość. Cielesna tożsamość, która w tym przypadku rozumiana jest przez L. Kołakowskiego jako terytorium, krajobraz czy środowisko, również została mocno nadwyrężona. Było to spowodowane zanieczyszczeniem środowiska, działalnością kopalni i zakładów oraz przekształceniem utrwalonego przez wieki przemysłowego krajobrazu, powodowanym nieprzemysłową likwidacją wartościowej infrastruktury lub jej niewłaściwą adaptacją, a także powstawaniu pustostanów.

W dwóch pozostałych czynnikach (doświadczeniu ciągłości, czyli pamięci historycznej oraz świadomości określonego początku), można upatrywać jednak szansy na odbudowanie tożsamości trzebinian. To elementy, które mogą kształtować się dzięki ochronie i promowaniu dziedzictwa przemysłowego, w tym także niematerialnego. W regionie z tak bogatą historią związaną z wydobyciem i przeróbką surowców, ślad po przemyśle nie powinien zagać. Był on bowiem źródłem rozwoju miasta i stanowił o jego wizerunku.

5. Obecna sytuacja - analiza problemów i potrzeb

Jak zostało wspomniane wcześniej, przemiany gospodarcze w znaczący sposób odbiły się na obecnej sytuacji w gminie i mieście Trzebinia. Poza zwolnieniami w przemyśle wydobywczym i hutniczym, pogorszyła się również sytuacja lokalnych przedsiębiorstw. Ten trudny pod względem ekonomicznym okres, znacząco przyczynił się do wzrostu bezrobocia, a co za tym idzie - odpływu ludności z gminy w poszukiwaniu nowych miejsc pracy (rys. 5). Pierwszy, gwałtowny wzrost poziomu bezrobocia pokrywa się z działaniami likwidacyjnymi i zwolnieniami w KWK „Siersza” i Zakładach Metalurgicznych. Rosnące w tym okresie bezrobocie przyczyniło się również do odpływu mieszkańców, który trwał nieprzerwanie do roku 2006. Odwrócenie tendencji nastąpiło w dużej mierze dzięki wprowadzeniu przez rząd programu przeciwdziałania bezrobociu oraz przyjęciu ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy ([Ustawa 2016](#)). Za ich pomocą, usprawnione zostały postępowania związane z założeniem

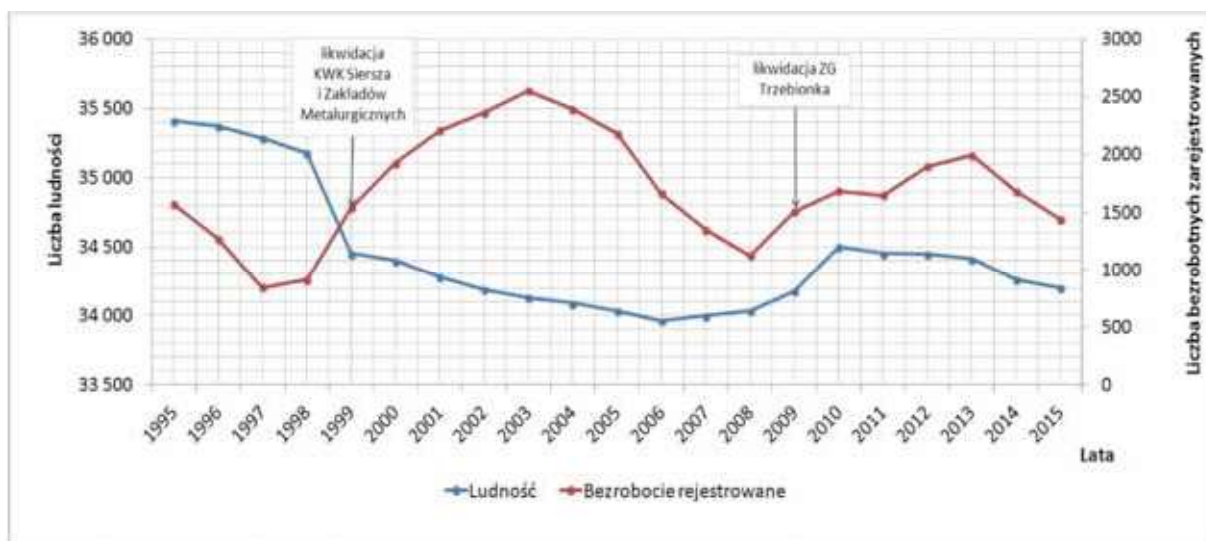
działalności gospodarczej, m.in. umożliwiono bezrobotnym otrzymanie dotacji, ulg oraz refundacji kosztów pomocy prawnej, konsultacji i doradztwa. Oferowane wsparcie skłoniło wiele osób do założenia własnej działalności, co przyczyniło się do ponownego napływu ludności do gminy oraz zmniejszenia poziomu bezrobocia (Raport ... 2006, Plan ... 2005). Rok 2008 przyniósł kolejny wzrost liczby bezrobotnych. Za sprawą likwidacji ZG „Trzebieńka” zwolnionych zostało prawie pół tysiąca osób (Sprawozdanie ... 2009). Od roku 2010 liczba mieszkańców gminy corocznie spada. Dzięki powstaniu w latach 2013-2015 stref aktywności gospodarczej w miejscu nieczynnych Zakładów Metalurgicznych, Gumowni i Zakładów Tłuszczowych oraz Zakładów Materiałów Ogniotrwałych „Górka”, sytuacja na rynku pracy poprawiła się i liczba bezrobotnych zaczęła spadać (Trzebieńka 2016).

Obecnie, wśród mieszkańców gminy przeważają osoby w wieku produkcyjnym, przy czym udział bezrobotnych w tej grupie na koniec stycznia 2016 r. sięgał 7,0% (Powiatowy ... 2016). Liczba osób pracujących wśród mieszkańców gminy w wieku produkcyjnym jest wyższa w porównaniu z całym powiatem chrzanowskim (12,4% bezrobotnych), Małopolską (8,8%) oraz Polską (10,3%) (Regionalna ... 2016). Problem bezrobocia nie wydaje się więc obecnie sferą problematyczną. Lokalna społeczność jednak wciąż postrzega swoje miejsce zamieszkania jako nieatrakcyjne. Obecna sytuacja w Trzebieńce jest pośrednim skutkiem utraty wizerunku i tożsamości. Mieszkańcy wykazują niechęć do spędzania czasu wolnego w mieście. Potwierdzeniem tego faktu, jest m.in. zrealizowana w latach 2008-2011 rewitalizacja trzebieńskiego rynku, która nie przyniosła spodziewanych efektów. Mimo, że poprawiono estetykę miejsca i stworzono przestrzeń zachęcającą do spędzania czasu wolnego, mieszkańcy nie korzystają w pełni z oferty rynku. Władze, stowarzyszenia i ośrodki działające na terenie gminy oferują także szeroką gamę wydarzeń kulturalnych i sportowych, jednak nadal wyrażany jest niedosyt. Utracona tożsamość przekłada się na niezadowolenie z miasta, a brak nadziei na poprawę sytuacji powoduje, że społeczność Trzebieńki nie uczestniczy aktywnie w odbudowie wizerunku miasta, czekając na gotowe rozwiązania, których realizacja niestety nie jest możliwa bez zaangażowania mieszkańców. Trzebieńka stała się swoistą „sypialnią”, miejscem nieatrakcyj-

nym w kontekście spędzania czasu wolnego, przeznaczonym do „mieszkania”, ale nie do „życia”.

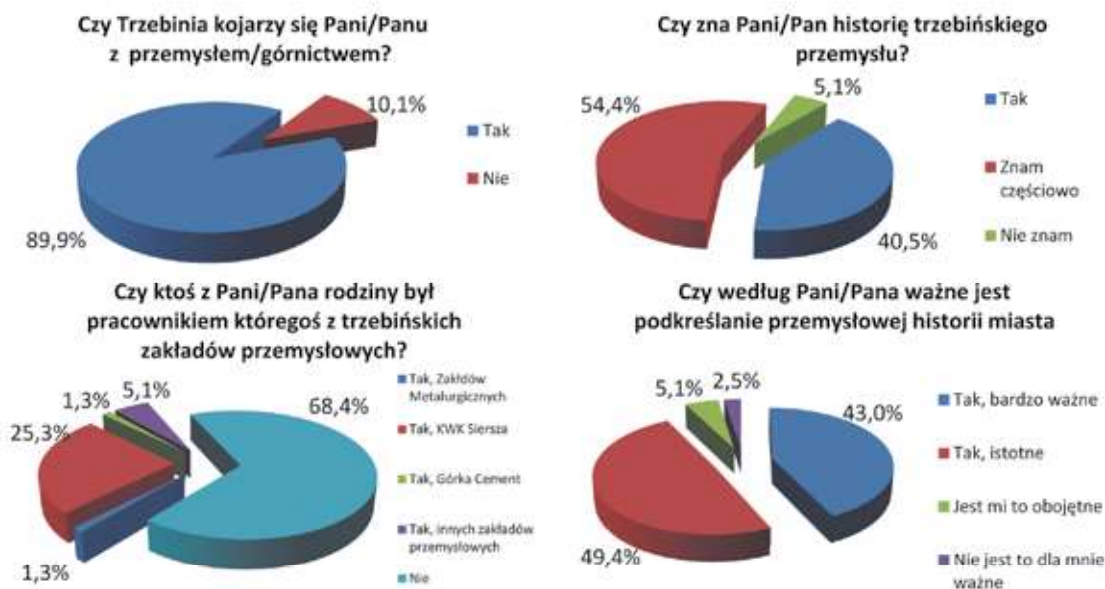
6. Analiza badań ankietowych

Wśród mieszkańców gminy Trzebieńka i okolic przeprowadzona została anonimowa ankieta, mająca na celu rozpoznanie poziomu wiedzy na temat przemysłu w Trzebieńce, oczekiwań mieszkańców odnośnie zachowania dziedzictwa przemysłowego oraz ich stosunku do przemysłowej historii miasta. W ankiecie, która przeprowadzona została za pomocą formularza internetowego wzięło udział 80 osób w różnym wieku (z czego 1 wynik został odrzucony). Ankietowani pochodzą z miasta Trzebieńka (38,0%), okolicznych wsi (27,8%), a także spoza gminy (34,2%). 31,6% ankietowanych stanowili byli pracownicy trzebieńskich zakładów przemysłowych, w szczególności KWK „Siersza”, natomiast większość ankietowanych (91,1%) ma lub miała w swojej rodzinie osobę zatrudnioną w jednym z tych zakładów. Temat przemysłu w tym regionie jest więc respondentom bliski. 88,6% ankietowanych zadeklarowało, że Trzebieńka kojarzy im się z przemysłem, mając na myśli głównie miejsca pracy (58,2%). W mniejszym stopniu kojarzy się z dobrobytem (19,0%), upadłością (12,7%) i zanieczyszczeniem środowiska (7,6%). Większość ankietowanych, bo aż 84,8%, jest dumna z dziedzictwa przemysłowego miasta. Pozostałym jest ono obojętne, a 2 osoby są zdania, że ślady po przemyśle powinno się zacierać. Fakt, że mieszkańcy są dumni z historii swojego regionu przekłada się na chęć podkreślenia przemysłowej tożsamości. Większość respondentów (92,4%) uważa, że przemysłową tradycję powinno się kultywować poprzez np. tworzenie muzeów, zachowanie obiektów przemysłowych, zbieranie pamiątek czy upamiętnianie zasłużonych pracowników. Ankietowani (97,5%) wskazywali również na potrzebę ochrony infrastruktury związanej z przemysłem: m.in. Szybu „Zbyszek”, budynków ZG „Trzebieńka” i Zakładów Metalurgicznych. Grupa respondentów wyrażała nadzieję na ponowne uruchomienie KWK „Siersza” oraz potrzebę podtrzymywania tradycji górniczych, tak aby następne pokolenia mogły czerpać z nich wiedzę o swoim regionie. Wyniki ankiety przedstawione zostały na zamieszczonych wykresach (rys. 6).

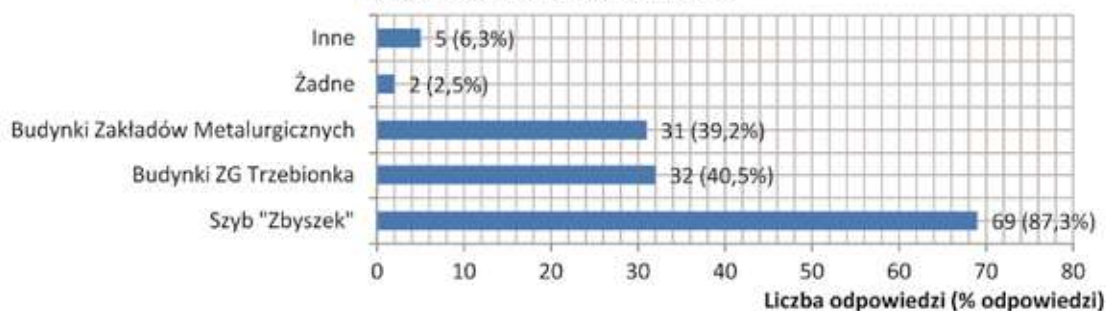

Rys. 5. Liczba ludności i liczba bezrobotnych w gminie Trzebieńka w latach 1995-2015 (źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS i Powiatowy ... 2016)

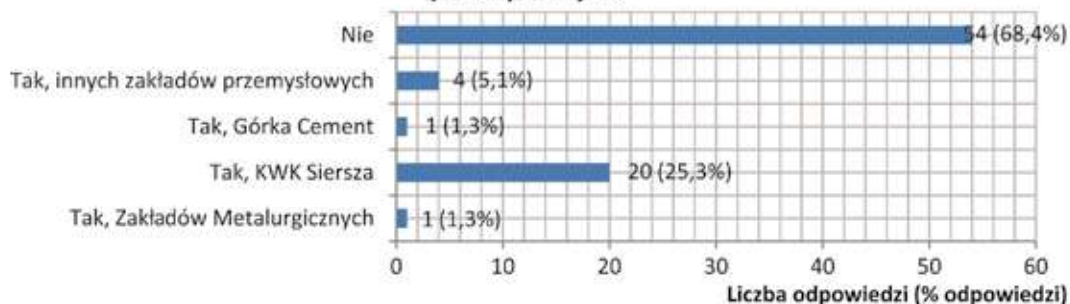
Fig. 5. Number of population and number of unemployment in Trzebieńka in 1995-2015 (source: own elaboration based on data from GUS and District ... 2016)

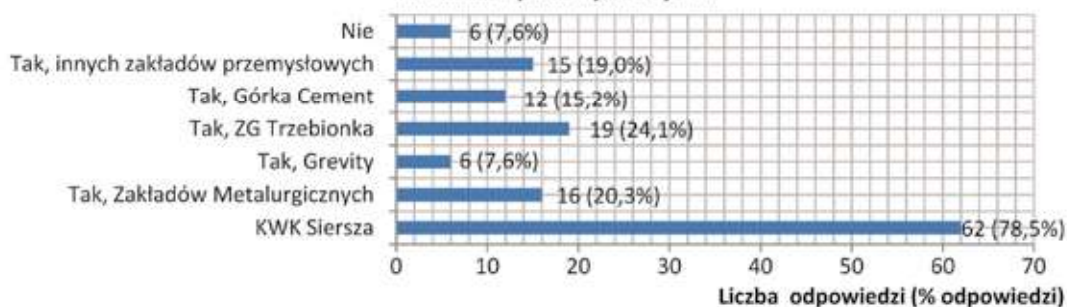
Jakie obiekty przemysłowe powinny według Pani/Pana zostać odrestaurowane i zachowane?

Czy był/a Pani/Pan pracownikiem któregoś z trzebińskich zakładów przemysłowych?

Czy ktoś z Pani/Pana rodziny był pracownikiem któregoś z trzebińskich zakładów przemysłowych?

Rys. 6. Wyniki przeprowadzonych ankiet (źródło: opracowanie własne)

Fig. 6. Survey results (source: own elaboration)

Podsumowując, na podstawie przeprowadzonych ankiet można wysnuć wnioski, że mieszkańcy Trzebinia oraz okolic mają świadomość przemysłowej historii swojego rejonu oraz chcą podtrzymać związane z nim tradycje. Chcieliby powrócić do czasów kiedy Trzebinia była prężnym ośrodkiem przemysłowym, co wiązało się przede wszystkim z miejscami pracy (o czym świadczy m.in. nadzieja na ponowne uruchomienie kopalni „Siersza”) i dumą z miasta, które niegdyś posiadało wysoką pozycję wśród ośrodków przemysłowych w Polsce. Fakt ten winien stanowić impuls dla rozważenia zachowania wybranych wśród obecnie istniejących zakładów przemysłowych jako ważnego dla miasta dziedzictwa kulturowego.

Jedną z przeszkód jaką napotykają miasta poprzemysłowe, w których dąży się do poprawy sytuacji, jest niedostrzeżenie przez władze lokalne potencjału jaki niesie ze sobą ochrona obiektów poprzemysłowych i promowanie dziedzictwa przemysłowego oraz płynących z tego korzyści dla miasta.

Do przyczyn, które wpływają na zaniechanie i powstrzymanie procesów rewitalizacyjnych przez władze gmin zaliczyć można:

- brak doświadczenia w realizowaniu przedsięwzięć związanych z ochroną i adaptacją dziedzictwa poprzemysłowego;
- brak kompetencji organów wykonawczych i jednostek organizacyjnych;
- brak środków finansowych;
- uznawanie innych przedsięwzięć jako priorytetowe do sfinansowania;
- często duża powierzchnia terenów i obiektów poprzemysłowych, co powoduje, że prostsza jest sprzedaż lub wynajem poszczególnych budynków i fragmentów terenu niż kompleksowe działania naprawcze;
- opór przed sięganiem do dobrych praktyk i czerpaniem z możliwości płynących z wykorzystania dziedzictwa przemysłowego.

Jedynie co czwarta gmina posiada pełne informacje o cechach zdegradowanego terenu. Wynika to z faktu, że dbałość o przekształcone tereny przypisywana jest prawnie przedsiębiorcom i właścicielom gruntów, którzy doprowadzili do ich zdegradowania. Jednak na późniejszym etapie gmina często nie odczuwa odpowiedzialności za kontynuację działań naprawczych lub nie posiada na ten cel odpowiednich środków (Domański 2003). Powoduje to niewykorzystanie potencjału, jaki niesie ze sobą ochrona i rewitalizacja obiektów poprzemysłowych i pogórnich.

Mieszkańcy również niechętnie biorą udział w kształtowaniu nowego wizerunku miasta. Na debatę dotyczącą ponownej rewitalizacji rynku w Trzebinia, zorganizowaną w czerwcu 2016 roku, stawiła się nieliczna grupa mieszkańców. Może to być wynikiem braku wiary w możliwość zmian oraz nieznamość przeprowadzonych z sukcesem przedsięwzięć, które mogłyby stanowić dobry przykład tego, że zmiany są potrzebne, a przede wszystkim możliwe.

Możliwość omijania regulacji prawnych będących narzędziem do ochrony dziedzictwa przemysłowego sprawia, że wartościowe budynki podlegają całkowitej likwidacji. Ich zachowanie zależy często wyłącznie od zaangażowania pracowników i lokalnych społeczności, niewspieranych przez władze samorządowe (Ostręga 2012).

7. Wnioski i propozycje

Mając na uwadze opisane skutki upadku działalności przemysłowej w Trzebinia, zarówno środowiskowe, gospodarcze, a w szczególności społeczne, można stwierdzić, że

rewitalizacja miast poprzemysłowych jest szczególnym wyzwaniem. Oprócz zapewnienia nowych miejsc pracy i naprawy środowiska przyrodniczego, należy zadbać o przywrócenie miastu i mieszkańcom utraconej tożsamości. Rozwiązaniem może być zachowanie i adaptacja dziedzictwa przemysłowego i promocja jego walorów historycznych. W przypadku Trzebinia trudność polega na tym, że wiele cennych obiektów zostało zlikwidowanych, a część z pozostawionych jest wykorzystywana dla funkcji usługowych, bez opierania się na spójnej koncepcji (jak np. w przypadku Waltrop Biznes Park w Niemczech czy Nowe Gliwice). Jedynym obiektem, który częściowo pełni funkcje muzealne jest infrastruktura rejonu Szybu „Zbyszek”, należącego do zlikwidowanej KWK „Siersza” (rys. 7). Muzeum zajmuje niewielką przestrzeń, a co za tym idzie, znajduje się w nim niewiele pamiątek. Wobec tego ograniczenia, a także faktu istnienia muzeów górnictwa węgla kamiennego np. w Zabrze, funkcja infrastruktury Szybu „Zbyszek” ograniczona powinna być do skali lokalnej i dedykowana mieszkańcom Trzebinia. Bardziej niż o rozwój turystyki, chodzić powinno o utworzenie dla mieszkańców Trzebinia miejsca dla zachowania pamięci i kultuwowania tradycji o przemyśle, technologicznych osiągnięciach i załogach pracowniczych. Na taką potrzebę wskazują przeprowadzone wśród mieszkańców ankiety oraz świadomość jak ważną rolę górnictwo i przemysł odgrywały na terenie Trzebinia. Jest to także alternatywa dla utraty większości cennych obiektów poprzemysłowych.

Rys. 7. Szyb „Zbyszek” (fot. A. Ostręga)

Fig. 7. Zbyszek Shaft (photo: A. Ostręga)

Ważnym elementem, który z pewnością przyczyniłby się do zwiększenia świadomości społeczności i władz na temat możliwości wykorzystania dziedzictwa przemysłowego, jest promocja dobrych praktyk w tym zakresie. W Polsce i na świecie istnieje wiele przykładów na to, że odpowiednie zagospodarowanie obiektów poprzemysłowych pozwoliło nie tylko na wykorzystanie opuszczonych budynków, ale również przyczyniło się do rozwoju społeczno-gospodarczego. Obiekty poprzemysłowe mogą pełnić szereg funkcji w zależności od potrzeb społeczeństwa i inwencji inwestorów. Przedstawione zdjęcia (rys. 8, 9, 10, 11) to tylko nieliczne przykłady zagospodarowania infrastruktury poprzemysłowej dla nowych funkcji.

Wiele trzebińskich obiektów poprzemysłowych pozostających po zlikwidowanych zakładach jest opuszczona lub do dziś niezagospodarowana, m.in. część infrastruktury po zakładach „Górka”, budynki administracyjne ZG „Trzebinia” czy część budynków w obrębie Zakładów Metalurgicznych. Miasto

Rys. 8. Manufaktura, Łódź – centrum handlowe (fot. Z. Łacny)
Rys. 8. Manufaktura, Łódź – shopping mall (photo: Z. Łacny)

Rys. 9. Stara Kopalnia, Wałbrzych – Centrum Nauki i Sztuki (fot. Z. Łacny)
Rys. 9. Old Mine, Wałbrzych – Science and Arts Center (photo: Z. Łacny)

Rys. 10. Muzeum Śląskie, Katowice – KWK „Katowice” (fot. Z. Łacny)
Rys. 10. Silesian Museum, Katowice – „Katowice” Hard Coal Mine (photo: Z. Łacny)

Rys. 11. Kopalnia Guido, Zabrze – podziemna trasa turystyczna (źródło: Kopalnia Guido 2016)
Rys. 11. Guido mine, Zabrze - underground tourist route (source: Kopalnia Guido 2016)

posiada zatem pewien potencjał do odbudowania swojego wizerunku, bazując na dziedzictwie poprzemysłowym, jednak nie wykorzystuje go.

Planując przyszłe zagospodarowanie, należy mieć na uwadze rozwój społeczno-gospodarczy i potrzeby obecnych mieszkańców. Nie można zapominać jednak o przeszłości i działalności przemysłowej, która kiedyś stanowiła o wysokiej pozycji miasta, a mieszkańców napawała dumą. Dziedzictwo to należy pielęgnować i promować, kierując ofertę nie tylko do turystów, ale przede wszystkim dla lokalnej społeczności, byłych pracowników i ich rodzin. Odnawiając obiekty górnicze oraz otwierając muzea, oprócz tradycyjnych eksponatów geologicznych, maszyn czy archiwów, należy mieć na uwadze również pracowników, którzy byli częścią funkcjonującego niegdyś przemysłu. Przykładem takiego działania może być nieczynna kopalnia cyny Geevor w Kornwalii, w której na ścianach widnieją zdjęcia górników. Często bowiem zapomnia się, jak ważnym, czy nawet najważniejszym elementem dla rozwoju przemysłu była i jest praca człowieka oraz jak dużą rolę w procesie rewitalizacji pełni lokalna społeczność.

Sytuacja w Trzebinie może stanowić przykład dla miast przemysłowych, które w przyszłości zmierzą się z problemem likwidacji zakładów. Analiza tego przypadku, pozwala wyciągnąć wnioski, że miasto powinno być przygotowane na zmianę swoich funkcji w przyszłości i czerpać z potencjału jaki niesie ze sobą dziedzictwo przemysłowe, aby w momencie zamknięcia zakładów przemysłowych, nie utracić swojego wizerunku i tożsamości.

Literatura

- BELLOK A. 1996 - Wpływ górnictwa cynkowo - ołowiuowego na zanieczyszczenie metalami i siarką wód powierzchniowych i osadów wodnych na obszarze Trzebinia – Chrzanów. „Przeгляд Geologiczny” t. 44, nr 1, s. 70–74.
- BELLOK A., GÓRCKA E., KRYZA A., SZUWARZYŃSKI M. 1997 - Wpływ zakładów przemysłowych na rozmieszczenie metali ciężkich w glebach i podglebiu obszaru Trzebinia-Chrzanów. „Przeгляд Geologiczny” t. 45, nr 5, s. 513-517.
- CIECHOWSKI M. 2014 - Zmiany struktury przestrzennej przemysłu województwa małopolskiego. Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego. Nr 27, s. 197-210.
- DOMAŃSKI B. 2003 - Współczesne tereny poprzemysłowe w miastach i ich przekształcenia. W: GÓRKA Z., WIĘCŁAW J. (red.), Badania i podróże naukowe krakowskich geografów. Tom 1. Polskie Towarzystwo Geograficzne, Oddział w Krakowie.
- DOMAŃSKI B., DZIAŁEK J., GÓRCKI J. 2008 - Inwestycje zagraniczne w Małopolsce 2007. Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego. Kraków.
- FLOREK M., GLIŃSKA E., KOWALEWSKA A. 2009 - Wizerunek miasta: Od koncepcji do wdrożenia. Wolters Kluwer. Warszawa.
- GASIDŁO K. 1998 - Problemy przekształceń terenów poprzemysłowych. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. „Architektura” z. 37, nr 1407.
- GASIDŁO K. 2008 - Przekształcenia terenów poprzemysłowych – efekty i perspektywy badań i działań. „Problemy Ekologii” nr 12, s. 76-80.
- GROLIK A. 2006 - Aktualizacja prognozy zatapiania kopalni «Siersza». „Wiadomości Górnicze” t. 57, nr 11, s. 616-624.
- JAROS J. 1972 - Słownik historyczny kopalni węgla na ziemiach polskich. Śląski Instytut Naukowy. Katowice s. 96.
- KARWIŃSKA A. 2012 - Odzyskać miasto. Społeczne aspekty rewitalizacji obszarów poprzemysłowych. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie” nr 849, s. 55-72.
- KIRYK F. (red.) 1994 - Trzebinia: zarys dziejów miasta i regionu. Secesja. Kraków.
- KOŁAKOWSKI L. 1995 - O tożsamości zbiorowej. W: Tożsamość w czasach zmiany. Rozmowy w Castel Gandolfo. ZNAK. Kraków.

- KOT-NIEWIADOMSKA A. 2012 - Zakłady Metalurgiczne Trzebinia – kłopotliwa spuścizna historii. „Aura” nr 2, s. 6-8.
- Monitor Sądowy i Gospodarczy nr 40/2007 (2637) - Pozycja 2420
- MUNDALA P., SZWALEC A., TELK M., POTZ A. 2005 - Szczegółowe określenie zawartości metali ciężkich [Cd, Pb, Zn] w glebach dwóch obszarów gminy Trzebinia wcześniej uznanych za silnie zanieczyszczone. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie. „Inżynieria Środowiska” nr 26, s. 417-424.
- MUSZYŃSKA-JELESZYŃSKA D. 2015 - Znaczenie konsultacji społecznych w procesach rewitalizacji obszarów miejskich. „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” nr 77, s. 257-271.
- NOWAK S. (red.) 2012 - Regionalne i lokalne strategie rozwoju turystyki. Materiały i studia. Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach. Katowice.
- OSTRĘGA A. 2012 - Prawne uwarunkowania ochrony dziedzictwa górniczego w procesie likwidacji, rekułtywacji i rewitalizacji. „Przeгляд Górnicy” t. 68, nr 12, s. 52-61.
- OSTRĘGA A. 2013 – Organizacyjno-finansowe modele rewitalizacji w regionach górniczych. Wydawnictwa AGH. Kraków.
- PETRYK, A., BEDLA D. 2012 - Ocena zawartości Pb, Zn, Cr, Fe w bulwach ziem oraz w glebie na terenie gminy Trzebinia. „Inżynieria Ekologiczna” nr 22, s. 18-24.
- PIETER J. 1967 - Ogólna metodologia pracy naukowej. Wydaw. Polskiej Akademii Nauk. Wrocław, Warszawa, Kraków.
- Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Trzebinia. Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr XXXVIII/532/IV/2005. Rady Miasta Trzebini z dnia 22 sierpnia 2005 r., dostępny na: http://www.trzebinia.pl/_files/_prl.pdf
- Raport o stanie Gminy Trzebinia za lata 2002-2005. Urząd Miasta w Trzebini 2006, dostępny na: http://www.trzebinia.pl/_files/_raport0205_.pdf
- RYNIO D. 2012 - Małe miasta przemysłowe w gospodarce postindustrialnej (studium przypadku). Studia Ekonomiczne. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” nr 92, s. 136-147.
- SŁODCZYK J. (red.) 2004 - Przemiany struktury przestrzennej miast w sferze funkcjonalnej i społecznej. Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego. Opole.
- Sprawozdanie z działalności Powiatowego Urzędu Pracy w Chrzanowie. Powiatowy Urząd Pracy, Chrzanów 2009.
- SUCHOCKA A., KRÓLIKOWSKA I. 2014 - Kreowanie tożsamości kulturowej jako wyzwanie XXI w. Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych. Nr 4, s. 73-88.
- SUDER A. CABAŁA S. 2004 - Vegetation of Trzebinia town in conditions of strong human impact. [Part.] I. Vascular flora. Archiwum Ochrony Środowiska. Vol. 30, no. 3, s. 77-104.
- Uchwała nr XLIV/470/V/2010 Rady Miasta Trzebini z dnia 26 marca 2010 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru położonego na terenie dawnych Zakładów Metalurgicznych, Zakład Nr 1 w Trzebini, w ramach Śródmieścia – Południe obejmującego działki ewidencyjne nr: 795/74, 795/102, 795/103, 795/106, 795/111, 795/112, 795/113, 795/126, 795/127 oraz nr 1141/24, 1141/25 i 1143/16, 1143/17, 1143/18, 1143/19, w obrębie ewidencyjnym Trzebinia.
- Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. 2016 poz. 645).
- WARCZEWSKA B. 2012 - Społeczny aspekt rewitalizacji: przykład wrocławski. „Problemy Rozwoju Miast” nr 1, s. 62-71.
- WOCH M., RADWAŃSKA M., STEFANOWICZ A. 2013 - Flora of spoil heaps after hard coal mining in Trzebinia (southern Poland): effect of substratum properties, Acta Botanica Croatica The Journal of University of Zagreb. Vol. 72, no. 2.
- Strony internetowe
- Chrzanów w obiektywie, <http://www.chrzanow.pl/dla-mieszkancow/chrzanow-w-obiektywie/zdjecia-lotnicze.html> [dostęp: 25.04.2016].
- Chrzanów, <http://www.chrzanow.pl/o-miescie/geologia/kopalnia-trzebinionka.html> [dostęp: 05.03.2016].
- GUS - Bank Danych Lokalnych: <https://bd.stat.gov.pl/BDL/start> [dostęp: 20.04.2016].
- <http://www.gorbet.com.pl> [dostęp: 05.03.2016].
- Kopalnia Guido, <http://www.ptk.pawlowice.pl/?kopalnia-guido-i-gliwice,163> [dostęp: 25.04.2016].
- Muzeum Regionalne w Trzebini, <http://www.trzebinia.pl/aktualnosci/5610-historia-zakladow-metalurgicznych-trzebinia-nowa-ekspozycja-w-muzeum-regionalnym> [dostęp: 05.03.2016].
- OpenStreetMap: <https://www.openstreetmap.org> [dostęp: 10.10.2016].
- Orlen Południe, <http://www.ornpoludnie.pl/PL/DlaMediow/Strony/Historia-Firmy.aspx> [dostęp: 05.03.2016].
- Powiatowy Urząd Pracy w Chrzanowie: <http://pup-chrzanow.pl/strona/analizy-i-statystyki/144> [dostęp: 10.10.2016].
- Program rewitalizacji centrum Miasta Trzebinia na lata 2007–2015. Dostępne na: <http://www.trzebinia.pl/realizowane-projekty/program-rewitalizacji-miasta> [dostęp: 10.10.2016].
- Regionalna mapa bezrobocia. Wojewódzki Urząd Pracy w Krakowie: <http://wup-krakow.pl/malopolski-rynek-pracy/regionalna-mapa-bezrobocia> [dostęp: 12.10.2016].
- Tauron, <http://www.tauron-wytwarzanie.pl/oddzialy/siersza/Strony/historia.aspx> [dostęp: 05.03.2016].
- Trzebinia, <http://www.trzebinia.pl/strefy-aktywnosci-gospodarczej/142-realizowane-projekty/3975-budowa-infrastruktury-dla-powstajacej-strefy-aktywnosci-gospodarczej-gorka-w-trzebini> [dostęp: 25.04.2016].
- Trzebinia, <http://www.trzebinia.pl/strefy-aktywnosci-gospodarczej/142-realizowane-projekty/3127-strefa-zmt> [dostęp: 25.04.2016].
- www.bialyjelen.pl [dostęp: 25.04.2016].

Artykuł wpłynął do redakcji – luty 2017
Artykuł akceptowano do druku 7.06.2017